

Zelal Beyaz Karçal*

6 Şubat Depremleri Sonrası Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim *The Accumulation by Dispossession after the February 6 Earthquakes*

Öz

Kapitalizm 1970'li yıllarla birlikte içsel çelişkilerinin üstesinden gelmek ve sermaye birikimine yayılacak yeni alanlar açmak üzere neoliberal paradigmayla yeniden biçimlenmiştir. David Harvey kapitalizmin 70'ler krizinin ardından ortaya çıkan sermayenin yeni birikim modelini "mülksüzleştirerek birikim/el koyarak birikim" teziyle açıklamakta ve özellikle kentsel mekanların mülksüzleştirme yoluyla birikim dalgasının önemli birer merkezi haline geldiğini vurgulamaktadır. Harvey'e göre sermaye birikimi sözleşme özgürlüğü, hukuk ve özel mülkiyet gibi temel kurumsal yapılar ile para güvenliğinin sağlandığı bir ortamda gerçekleşebilir. Bunun için de zor tekeli elinde bulunduran güçlü bir devlete ihtiyaç vardır. Devlet hem sermaye birikimine temel oluşturmak üzere varlıkları devletleştirerek ya da özelleştirerek hem de kapitalist kurumların düzenlenmesini sağlayarak birikim sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde Maraş merkezli gerçekleşen ve 11 kentte büyük yıkımla sonuçlanan depremlerin ardından mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecinin dinamikleri tartışılmaktadır. Çalışma acele kamulaştırma, rezerv yapı alanı ve riskli alan ilanları gibi deprem sonrası uygulamaların kentin yapılı çevresi içerisinde yer alan taşınmazlar üzerinden gerçekleştirilen mülksüzleştirmenin yasal araçları olduğu; öncelikli olarak kolektif çıkara değil servet transferi yoluyla kapitalist birikime hizmet ettiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu bağlamda deprem sonrası yıkıma uğrayan kentlerin yeniden inşa süreciyle egemen sınıf ittifakının hegemonyayı zor yoluyla kentselleştirdiğini söylemek mümkündür. Kent hakkını gözetmeden ve kentsel müştereklere el konulması yoluyla işletilen yeniden inşa sürecinin var olan sınıfsal eşitsizlikleri derinleştireceği ve aynı zamanda kültürel ve ekolojik tahribata yol açacağı açıktır.

Abstract

To overcome its internal contradictions and open new areas for capital accumulation capitalism was reshaped with neoliberal paradigm in the 1970s. David Harvey explains the new accumulation model that emerged after the crisis of capitalism in the 1970s with the thesis of "accumulation by dispossession". He particularly emphasizes that urban spaces have become important centers of this new wave of accumulation. According to Harvey, capital accumulation can only occur in an environment where both basic institutional structures such as private property, freedom of contract and law, and monetary security are ensured. Therefore, there is a need for a strong state that holds the monopoly of coercion. The state plays an important role in the accumulation process by both regulating capitalist institutions and privatizing or nationalizing assets. This study discusses the dynamics of the accumulation by dispossession process following the earthquakes centered in Maraş on February 6, 2023, which caused major destruction in 11 provinces in Turkey. The study concludes that post-earthquake practices such as urgent expropriation, reserve construction area and risky area declarations are legal tools of dispossession. These practices primarily serve capitalist accumulation through wealth transfer, not collective interest. In this context, it is possible to say that the ruling class alliance urbanized the hegemony by force through the reconstruction process of the cities destroyed after the earthquake. A reconstruction process that disregards the right to the city and is carried out through the seizure of urban commons will deepen existing class inequalities and lead to cultural and ecological destruction.

Anahtar Kelimeler

Mülksüzleştirme yoluyla birikim, 6 Şubat depremleri, acele kamulaştırma, rezerv alan, riskli alan

Keywords

Accumulation by dispossession, February 6 Earthquakes, urgent expropriation, reserve area, risk areas

* İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, zelalbeyaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1044-1964.

Giriş

Bir toplumsal üretim biçimi olarak kapitalizm tarihsel süreçte içine düştüğü krizlerden çıkabilmek adına yeni mekânsal ve coğrafi düzenlemeler arayışına girmiştir. Başka bir ifadeyle, kapitalizm tarih boyunca mekânsal müdahalelerle kendisini yeniden inşa etmiş ve güçlendirmiştir. Kapitalist işleyiş sermaye birikiminin önünü açmak için bir yandan yeni ulaşım-iletişim alanları, coğrafi profiller, mekânsal ve altyapısal örgütler üretirken; diğer taraftan birikimi çoğaltmak adına ürettiği tüm bu olguları yıkıp yeniden üretmekten geri durmamıştır. Bu süreç günümüzde sermayenin yoğun baskısı altında olan kentsel mekânlarda da işlemekte, içi boş birer meta konumuna indirgenen kentsel mekânlar sermayenin çıkarları doğrultusunda yıkılıp yeniden yapılandırılmaktadır (Harvey, 2008, s.75).

Günümüz kapitalizminin belirgin bir özelliği olarak bugün dünya genelinde, uygulamalarda farklılıklar olmakla birlikte, kentsel mekâna dayalı bir sermaye birikim modeli hâkim durumdadır. Bu birikim sürecinde kentler maddi ve manevi bütün değerleriyle, fiziki ve soyut varlıklarıyla kapitalizmin doğrudan birikim kaynağına dönüşmüşlerdir. Nitekim neoliberal paradigmanın kentlere yönelik politikalarının ve stratejilerinin öncelikli amacı, kentlerin küresel sermayenin çıkarları ve beklentisi doğrultusunda yeniden yapılandırılması, bu doğrultuda gerekli yasal düzenlemelerin ve değişikliklerin yapılması, uygulamada ortaya çıkacak hak ihlallerini, eşitsizlikleri ve mağduriyetleri maskeleyecek meşrulaştırıcı bir söylemin oluşturulmasıdır. Bu süreçte devletin kendini şirketler üstü bir şirket olarak kurgulaması ve her krizi sermayeye alan açan bir fırsat olarak görmesi de neoliberal dönüşümün ayırıcı özelliklerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel mekanlara dayalı bu sermaye birikim modelinde gecekondular, kaçak yapılaşma, deprem, yıpranma, eskime, sağlıksız çevre, kentsel ya da tarihsel dokunun bozulması gibi nedenler ileri sürülerek kentsel dönüşüm ve yeniden imar projeleri hayata geçirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de kent alanlarını inşaata açmaya ve inşaat sermayesinin faaliyetlerini genişletmeye yönelik uygulamaların önemli hukuki dayanaklarından birini 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” oluşturmaktadır. Kamuoyunda “kentsel dönüşüm yasası” olarak da bilinen 6306 sayılı kanun 2011 yılındaki Van depreminden sonra yaşananlar gerekçe gösterilerek 2012 yılında yürürlüğe girmiş ve çok sayıda düzenlemeye uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır.

6 Şubat 2023 tarihinde Maraş’ın Elbistan ve Pazarcık ilçeleri merkezli gerçekleşen depremlerin ardından gerek 6306 sayılı kanunda yapılan kritik düzenlemeler gerekse yürürlüğe konulan diğer kararname ve uygulamalar mülksüzleştirme, servet transferi, yerinden etme ve soylulaştırma tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır.

Öncelikle 6 Şubat depremlerinden sonra gerçekleştirilen yasal tüm düzenlemelerin ortaya attığı yeni kavramların ötesinde kentsel yenileme ya da yeniden imar pratikleri açısından belli bir politik, ekonomik ve idari sürekliliği izlediğini belirtmek gerekir. Özellikle yasal süreçlerle politikleşen “yenileme” ve “dönüşüm” arasındaki ilişki, yalnızca mekânsal düzenlemeler-

le sınırlı bir olgu değildir. Zira kentsel dönüşüm pratikleri aynı zamanda sermayenin birikim ve yeniden dolaşım süreçlerinin düzenlenmesi ve idarenin merkezileşmesi eğilimlerini güçlendiren, aynı zamanda bu süreçleri yeniden üreten siyasalarla biçimlenmektedir (Özlüer, 2012).

Bu çalışmanın amacı 6 Şubat depremleri sonrası yasal düzenlemelerin ve uygulamaların mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecindeki rolünü ortaya koymaktır. Çalışmanın birinci bölümünde Harvey'in 70'ler kriziyle birlikte kapitalizmin kendini yeniden üretme sürecinde ortaya çıkan yeni birikim modeli olarak ortaya koyduğu mülksüzleştirme yoluyla birikim kuramı ve birikim sürecinde kentsel dönüşümün, sermayenin ve devletin yeri ele alınmıştır. İkinci bölümde, kendisini kuşatan toplumsal ilişkiler dolayımında, Türkiye'de afet sonrası yeniden imar süreçlerinin yasal dayanağı olan 6306 sayılı yasaya, tarihsel süreçteki dönüşümüne ve bugüne etki eden hükümlerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise 6 Şubat depremlerinin ardından acele kamulaştırma, rezerv yapı alanı ve riskli alan ilanları ve uygulamaları üzerinden deprem bölgesinde mülksüzleştirme sürecinin dinamikleri tartışılmıştır.

Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim: Kırsal Müştereklerden Kentsel Müştereklere Kapitalist Çitlemenin Sürekliliği

Marx sermayeyi, kendisini üreten yöntemlerin sonucu olmaktan ziyade kendi verilerini ve öğelerini kendi üreten bir sistem, yani kendi ön koşullarını yaratan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Üretim sürecinde bu “bütünsel üretim tarzı veya tarihi sistem” (Marx, 2018, s. 419) olarak sermaye, emek ile ilişkisini yeniden ve yeniden üretmektedir. Üretim sürecinde sermayenin gerek kendisini gerek karşıtı olan emeği yeniden üretmesi bir zorunluluktur (Marx, 2015, s. 686). Marx'a göre sermaye birikiminin ön koşulu emek gücünün varlığıdır ve onu mümkün kılan şey ise “ilksel/ilkel birikim” olarak da adlandırılan “ilk birikim” (primitive accumulation) sürecidir.

Marx, İngiltere'de kapitalizmin oluşumunu, bu sürecin temelinde yatan şiddeti ve zoru açığa çıkarmak üzere sermayenin İngiltere kırsalındaki müşterek varlıklara, mallara saldırısıyla anlatmaya başlar. Marx kapitalizmin adeta “ilk günahı” olarak adlandırdığı ilk birikimi bu “kırsal müştereklere yönelik çitlemeler” biçiminde ifade eder (Marx, 2015). Marx'a göre ilk birikim, hem “üreticileri üretim araçlarından ayıran tarihsel bir süreç” hem de “gittikçe büyüyen ölçekte yeniden üretilen” bir süreçtir. Bunun bir ilk süreç olarak görünmesi, sermayenin ve sermayeyle uyuşan üretim biçiminin tarih öncesi dönemini oluşturmasından kaynaklanır (Marx, 2015, s. 687).

Marx'ın ilk birimi kırsal müştereklerin çitlenmesi üzerinden tanımlamasının iki önemli boyutu vardır. Birincisi, İngiliz kırsalındaki meraların, tarlaların ve otlakların çitlenerek özel mülkiyete tabi tutulmasıdır. Bir başka deyişle, doğanın sermayenin temellüküne girmesi, yani metalaştırılmasıdır. İkincisi ise emeğin bir emek gücüne indirgenerek işçileştirilmesidir. Yani topraktan, müştereklerden koparılan, uzaklaştırılan dolayısıyla yaşamını sürdürebilmesi için emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan bir kitlenin yaratılmasıdır. Sanayi devriminde

kapitalizmin oluşumunun temeli olan bu iki unsur, yani doğa ve emek, Marx'a göre zenginliğin de kaynağıdır. Diğer taraftan ilk birikim klasik ekonomi politiğin iddia ettiği gibi sözde özgürlük, gönüllülük, adalet ve yansızlık esasına dayanarak değil aksine baskı ve zor yoluyla gerçekleşen bir süreçtir (Perelman, 2014, s. 131-136).

Harvey ilk birikimin yağmacı karakterinin sürekliliğine ve kalıcılığına vurgu yaparak “mülksüzleştirme yoluyla birikim/ el koyarak birikim (accumulation by dispossession)” kavramını ortaya atar. Harvey'e göre, kapitalist sistem üretim süreciyle içinden çıkamadığı birikim krizini mülksüzleştirme yoluyla birikim aracılığıyla aşmaya çalışır (Harvey, 2011, s. 24-25). Mülksüzleştirme yoluyla birikim sayesinde, emek gücü de dahil olmak üzere bir dizi varlık düşük maliyetle sermaye birikiminin erişimine açılır (Harvey, 2003, s. 120-124). Dolayısıyla emeğin üretim araçlarından ayrılması ön koşuluyla ilk birikim, feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçiş aşaması olarak geçmişte kalmış ve tamamlanmış bir aşama değildir. Aksine kapitalizme içkin dinamik bir süreç olarak ilk birikim modern araçlarıyla bugün de varlığını sürdürmektedir (Perelman, 2014, s. 142-144). Harvey'e (2011) göre köylünün toprağından koparılması, mülkiyet haklarının özel mülkiyete çevrilmesi, emek gücünün ve toprağın metalaştırılmasının yanında tefecilik, ulusal borç ve kredi sisteminin yaygınlaşması da ilk birikim sürecinin parçasıdır.

216

Marx'ın vurguladığı gibi sermaye birikimi sürekli olarak kendini yeniden üretmek zordur. Yani kapitalist üretim biçiminde biriken artığın talep edilmesine ya da realize edilmesine ihtiyaç vardır. Bu artık kullanılmadığı zaman sistem krize sürüklenir. Aşırı birikim krizi de özellikle sermaye artığının piyasada emilmemiş olmasından kaynaklanır. Dünya ekonomisi 1970'li yıllardan itibaren bahsedildiği şekilde bir aşırı birikim krizinin içindedir (Harvey, 2011, s. 23-24). Harvey'e göre yerel düzeyde Reagan hükümetinin, uluslararası düzeyde ise IMF'nin öncülüğünde gerçekleşen neoliberal dönüşümün tarih sahnesine çıkışının sermayenin böylesi bir kriz içinde olduğu bir dönemde gerçekleşmesi tesadüfi değildir. Zira neoliberal pratikler üzerinden işleyen bu süreç zamansal-mekânsal yer değiştirmenin kolaylaştırılması gayesiyle devreye sokulmuştur (Harvey, 2003). Sermaye bu artığı, ya zamansal-mekânsal olarak ya da hibrit bir biçimde siyasi gücün de desteğiyle realize etmeye çalışır (Harvey, 2011, s. 24-25).

Sermayenin coğrafi olarak hareketliliği bir gereklilik haline geldiğinde küresel sisteme eklenecek olan ya da eklenmesi planlanan unsurlara ait alt bileşenler, döngünün sürekliliğini sağlayacak şekilde yapılandırılmalıdır. İnşa edilecek köprüler, yollar, deniz ve hava limanları, lojistik tesisler, iletişim altyapısının geliştirilmesi için tesis edilen enerji üretim ve aktarım tesisleri, kablo ağları sayesinde sermayenin sabitleneceği yeni alanlar yani “zaman-mekân sabitleri (spatial fixes)” ortaya çıkar (Harvey, 2003, s. 75). Burada mekân bir bakıma kapitalist birikimin gerçekleştiği yerdir. Harvey'e göre meta ticareti her zaman yer değişimine ihtiyaç duyar. Bu da doğrudan mekânsal ve ülkesel iş bölümüne zemin hazırlar. Mekân arayışı ise kapitalist faaliyetin coğrafi genişleme arayışına denk düşer. Bu mekânsal yapı içinde bir taraftan rekabet güdüsü, diğer taraftan ise teknelci kâr arayışında maliyetlerin düşük ya da kâr oranlarının yüksek olduğu yerlere ulaşma motivasyonu söz konusudur (Harvey, 2003, s. 77-79).

Kimi zaman sancılı olan sermayenin bu mekân arayışı sürecinde ortaya çıkan krizler ise her seferinde sistemin kendisini yeni araçlar üzerinden yeniden üretmesini zorunlu kılar. Harvey analizlerinde mülksüzleştirme yoluyla birikimi 1970'lerdeki sistemik krizlerinden sonra kapitalizmin kendini yeniden üretmesinde kullanılan en etkili araçlardan biri olarak tartışır. 1980'li yıllarla birlikte emperyalizmin güncellenmiş bu halini Harvey 'yeni emperyalizm' olarak adlandırır (Harvey, 2003). Yeni emperyalizm, hem sermayenin çıkarlarının zedelenmesinin bir sonucu hem de bu çıkarların daha fazla zedelenmemesini sağlamanın yoludur (Harvey, 2011, s. 31). Harvey'e göre sürdürülebilir bir temelde genişletilmiş yeniden üretim yoluyla birikim imkânlarının tıkanmasıyla "başka araçlar" yaratma, dolayısıyla mülksüzleştirerek birikim yönündeki çabalardaki artış paralellik göstermektedir ki bu arayış yeni emperyalizmin temel özelliğidir.

Harvey, doğadan kültüre kadar her şeyi kapsamak üzere mülksüzleştirme yoluyla birikimin ölçeğinin sınırsız olduğunu belirtir (Harvey, 2011, s. 38). Bununla birlikte mülksüzleştirme yoluyla birikimin aracı olan dört unsura dikkat çeker. Bunlar finansallaşma, krizlerin manipülasyonu ve yönetimi, özelleştirme ile kamusal yeniden dağıtımdır (Harvey, 2007, s. 35-39). Harvey özellikle 1973'ten sonra başlayan ve neoliberal dalganın önemli bir parçası olan finansallaşma ve finansallaşmayla birlikte devreye giren yeni mekanizmaları spekülasyon ve talancı özellikleri bakımından emsalsiz olarak niteler. Borsa spekülasyonları, manipülasyonlarla varlıklara el konulması, kamunun borçlandırılması, emeklilik fonlarında yaşanan kayıplar, yolsuzluklar ve ortak mülkiyetlerin parçalanması sistemin yeni varlık transferi mekanizmalarıdır (Harvey, 2003, s.130).

Özelleştirme ise mülksüzleştirme yoluyla birikimin en ileri halidir (Harvey, 2003). Özelleştirme yoluyla daha evvel kârlılık hedefi gütmeyen kamusal mal ve hizmet alanları yeni meta alanları olarak sermaye birikimine açılmış; sermayenin biriken artıklarını realize edebilmelerine ve genişletebilmelerine, spekülasyon yapabilmelerine imkân sağlanmıştır. Her türlü kamu hizmetleri (ulaşım, elektrik, su vb.), kamu kurumları (üniversiteler, hapishaneler, araştırma laboratuvarları vb.), sosyal refah alanları (eğitim, sağlık, toplu konut, emeklilik) belli düzeylerde özelleştirilerek sermayenin kullanımına bırakılmıştır (Harvey, 2007, s. 35). Dolayısıyla günümüz kapitalizminde geniş halk kitlelerinin borçlarının artırılması yoluyla borç köleliğinin yaratılması, kredi ve tahvil manipülasyonları ile yani finans yoluyla mülksüzleştirmenin ötesinde fikri mülkiyet hakları bağlamında alınan kararlar; su, toprak ve hava gibi müştereklerin çitlenmesi ve özellikle tarımsal üretim kapsamında doğanın metalaştırılması; üniversitelerin şirketleştirilmesi gibi entelektüel ve kültürel mülksüzleştirme araçları hız kazanmıştır (Harvey, 2003, s. 60-64).

Gıda, maden ve enerji gibi kaynakların kapitalist üretim süreci için güvence altına alınması gereğinin bir sonucu olarak mülksüzleştirme ve onun bir aparatı olarak toprak gaspı ortaya çıkar. Bununla birlikte ihtiyaç duyulan topraklar genellikle küçük üreticilerin mülkiyetinde bulunduğundan bu topraklar mülksüzleştirerek birikim için zor yoluyla mülk sahiplerinin elinden alınır. Mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecinde sıklıkla kullanılan diğer yöntemler

arasında kentsel dönüşüm ve kaynak geliştirme, imar haklarının devri, kullanım biçimi, işlev ve nitelik değişikliği ile gelir paylaşımı ve devlet arazilerinin satılması yer alır (Harvey, 2003). Özellikle yapılı çevre üretiminin başat bir aracı olan büyük kentsel dönüşüm projeleri sermayenin ilk çevrimden ikinci çevrime aktarılmasını sağlayarak sermaye birikimi için gerekli koşulları sunar. Bu bakımdan Harvey (1985, 1989) büyük kentsel dönüşüm projelerini “neoliberalizmin yükselişiyle birlikte derinleşen kentler arası rekabet koşullarında piyasa güçlerinin çıkarlarına hizmet eden girişimci kentsel siyasa mekanizmaları olarak tanımlar.

Yeni mekânsal düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi ve bu sayede sistemde yeni alanların açılabilmesi için düzenleyici bir aygıtı ihtiyaç vardır. Bu yapı içinde hem kapitalist kurumların düzenlenmesinde hem de varlıkları devletleştirerek veya özelleştirerek sermaye birikimine temel oluşturulmasında devlet önemli bir rol oynar. Bilhassa özelleştirme politikaları ve bununla bağlantılı olarak desteklenen inşaat faaliyetleri içerisinde devletin rolü oldukça kritiktir. Zira devlet kentsel ölçekli projelerle yürütülen mülksüzleştirerek birikim rejiminin sürdürülmesinde düzenleyici rol üstlenerek, taşınmazların transferine, planlanmasına ve inşaatına ilişkin gerekli mevzuatı oluşturur (Harvey, 2003, s.77-79).

Özetle ilk birikim kapitalist üretim biçimini yaratan tarihsel sürecin ürünüdür (Fine, 1993, s. 286) ve mülksüzleştirme yoluyla birikim kapitalizmin kronik sorunu olan genişletilmiş yeniden üretim yoluyla birikimin tıkanmasına bir çare olarak ortaya çıkmıştır (Harvey, 2011, s.40). Dolayısıyla birikim krizinin derinleştiği oranda mülksüzleştirme yoluyla birikim süreci de derinleşmektedir. Burada devlete düşen rol ise ilk birikim sürecini işler kılmaktır.

Türkiye’de “Afet” Sonrası Mülksüzleştirerek Birikimin Yasal Dayanakları

Türkiye kentlerinde neoliberalizmin egemen olmaya başladığı 1980 sonrası süreçte kamusal kaynakları, hizmetleri, mekanları özelleştiren uygulamalar; kentsel büyümeyi ve dönüşümü teşvik eden siyasalar hakim kılınmıştır (Keskinok, 2006).

Kentlerin sermayenin etkinliğiyle büyük bir dönüşüme uğradığı bu süreç Türkiye’de inşaat sektörünün gelişim seyri üzerinden değerlendirilebilir. Türkiye’de ilki 1980’li yıllarda ve ikincisi 2000’li yıllarda olmak üzere inşaat sektörünün çarpıcı bir büyüme yaşadığı iki dönem vardır. İnşaat sektörü yatırımlarının ve bina sayısının büyük bir artış gösterdiği bu iki dönemde de devletin önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir (Balaban, 2011).

1980’li yıllarda imar yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesiyle kent çeperlerinde inşaat faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Yine bu dönemde Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) kurulması ile toplu konut üretimi teşvik edilmiş ve imar afları ile apartmana dönüşen gecekonduların sayısı artmıştır. Siyasal iktidarın değiştiği 2002 yılından itibaren tüketim faaliyetleri üzerinden işleyen, büyük ölçekli kentsel projelere odaklanmış, finans sektörüyle iç içe gelişen ve devletin yasa yapma gücünü arkasına almış bir inşaat sektörünün ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemde yapılı çevre üretimine yönelik yetkilerin önemli bir kısmı Büyükşehir Belediyeleri ile

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) ve TOKİ gibi merkezi yönetim kurumlarında toplanmıştır (Penpecioglu, 2011). Devletin bu süreçte oynadığı önemli rolü özellikle planlama yetkilerini yeniden düzenleyen yasalar üzerinden gözlemlemek mümkündür.

Türkiye’de geçmişten günümüze kentsel mekanın yeniden üretim sürecinde yürürlüğe giren önemli yasalar 775 Sayılı Gecekondu Kanunu, İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5140 Sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu ve 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanları Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’dur. Ancak günümüzde kentsel dönüşüm uygulamalarında temel alınan yasal dayanakların çoğunlukla 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 6306 sayılı kanun olduğu görülmektedir.

2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddede yapılan değişiklikle belediyelerin kentsel dönüşüm projeleri uygulayabilecekleri belirtilmiş ve böylelikle ülke genelinde yerel yönetimler tarafından uygulanacak kentsel dönüşüm projelerinin yasal altyapısı oluşturulmuştur. Bu madde ile “Belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri” uygulayabilecekleri belirtilmiştir. 2011 yılında Van’da yaşanan iki büyük depremden sonra 2012 yılında 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ile dönüşüm kavramı dar kapsamda ele alınarak, kentsel dönüşüm yıkım riski olan alanlarla sınırlandırılmıştır. Bu yasa ile yerel yönetimlerin yapması gereken yetkilerin tamamı, TOKİ ve ÇŞB tekelinde toplanmış; bütünsel kentsel dönüşüm uygulamaları yerini piyasa hakimiyetindeki parçacıl/kısmi dönüşüme bırakmıştır.

6306 sayılı kanunun ortaya çıkış gerekçesi “afet riskinin azaltılması” ve “7269 sayılı mevcut kanunun ihtiyaçları karşılayamaması” biçiminde sunulmuştur. Ancak yıllar içinde bölüşüm dinamiklerine göre yeniden düzenlenen bu yasa aynı zamanda Türkiye’de kentsel dönüşümün merkezi bir siyasete dönüşümünü de ortaya koymaktadır.

İlk maddesinde 6306 sayılı kanunun amacı “Afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek” biçiminde tanımlanmıştır. Dolayısıyla yasanın hem afet riski altında bulunan alanları hem de bunların dışında kalan alanları kapsadığı ilk maddede açıkça belirtilmiştir. Bununla birlikte “sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerinin” ne olduğu ise yasada tanımlanmamıştır.

Gerçekleştireceği doğal ve yapılı çevreye müdahale olanağına kavuşma ile ilgili düzenlemenin kanunda açıkça belirtilmesinin, daha önceki kentsel dönüşüm pratikleriyle biçimlendiğini göstermektedir. Burada özellikle Büyükşehir Belediyeleri tarafından, kırsal alanlarda “kentsel dönüşüm”e yönelik imar planlarının veya imar planı değişikliklerine yönelik kararlar-

rının yargı yoluyla iptal edilmeleri önemli rol oynamıştır. 6306 sayılı kanunda bu iptal kararlarını aşabilmenin bir yolu olarak kırsal çevrenin de “kentsel dönüşüme” tabi tutulabileceğine yönelik bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur (Özlüer, 2018).

Kavramsal çerçeve bir yasanın ruhunu ortaya koysa da yasaların ruhunu somutlaştıran idare, uygulamayla bir kentsel form yaratma imkânı elde etmektedir. Bu bağlamda 6306 sayılı kanunun gerek amacını gerekse kapsamını somutlaştırdığı çerçevenin önemli iki kavramı vardır. Bunlar “riskli alan/yapı” ve “rezerv yapı alanı” kavramlarıdır (Özlüer, 2012).

Kanunun ikinci maddesinde “riskli alan” kavramı, “Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alan” biçiminde tanımlanmıştır. “Riskli yapı” kavramı ise, “Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapı” olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda kanunun riskli alanlarda yer alan, riskli olan veya olmayan yapılarla birlikte riskli alanlarda olmayan ve fakat yıkılma tehlikesi bulunan, ömrünü tamamlamış riskli yapıları da kapsamına aldığı anlaşılmaktadır (Özlüer, 2012). Kanun metni incelendiğinde riskli yapıların ya da riskli alandaki yapıların güçlendirilmelerinden ziyade bunların “yıkım”ına odaklanan bir yaklaşımla ele alındığını söylemek mümkündür (Özlüer, 2018, s. 639). Bu yaklaşım sermaye birikiminin sürekliliği açısından kapitalist üretim ilişkilerinin tamamıyla kaplamadıkları alan üzerinden geliştirilen yaratıcı ilişkinin kâra tahvil edildiği ölçüde yıkıcı olmasıyla Schumpeter’in “yaratıcı yıkım” tezini hatırlatmaktadır. Sermaye birikimine yeni imkânlar ve koşullar yaratmada özel bir yere sahip olan kent ve kentsel mekanlarda yıkımın gerekçeleri değişkenlik göstermekle birlikte 6306 sayılı kanunda bu gerekçe “afet riski” olarak sunulmaktadır (İnan, 2021, s. 158).

Rezerv yapı alanı ise kanun ilk yürürlüğe girdiğinde “Bu kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere, TOKİ’nin veya TOKİ’nin talebine bağlı olarak veya resen Maliye Bakanlığı’nın uygun görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenen alanları” tanımlamak üzere kullanılmıştır. Rezerv yapı alanı kavramından riskli yapılar da ve alanlarda ikamet edenlerin öncelikle yerlerinde iskânlarının sağlanması yerine, yeni yerleşim alanlarına yönlendirme hedefinin esas alındığı anlaşılmaktadır. Kanunda Hazine adına kayıtlı veya merkezî idare ile belediyelerin elinde bulunan arsalar ve araziler, öncelikli olarak “rezerv yapı alanı” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte uygulama sürecinde yurttaşların mülkiyetinde bulunan ve anlaşma sağlanamaması durumunda Hazine adına tescil edilen ve ÇŞB’ye tahsis edilen yapıların, alanların ve arsaların da rezerv yapı alanı kapsamına alınabileceği belirtilmiştir (Özlüer, 2012).

14 Nisan 2016 tarihinde yapılan değişikliğe kadar riskli alan ilanlarında jeolojik etütlere ve bu bölgedeki yapıların riskli olduklarına ilişkin analizlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bununla birlikte imar planları üzerinden kamuoyuyla paylaşılan ya da mahkemelere sunulan raporların bazıları incelendiğinde riskli alan olarak kararlaştırılan bazı yerlerde kamu idarelerinin nite-

liksele gözlem yaptıkları ve bu gözleme bağı olarak riskli değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Tam da bu nedenle Gaziosmanpaşa ilçesinde bazı riskli alan ilanları mahallelilerin açtıkları davalar sonucunda Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından iptal edilmiştir. Bu engeli aşmak adına 2016 yılında yasaya yeni bir hüküm eklenerek “yapı ruhsatı alınmaksızın veya üzerindeki yapıların en az % 65’i imar mevzuatına aykırı olarak inşa edilen fakat sonradan yapı ruhsatı ve iskan ruhsatı alan yapılardan oluşan alanlar” riskli alan ilan edilebilir hale gelmiştir. 2016 yılındaki değişlikle riskli alan ilanlarında, ne kadar kolaylaştırılmış olursa olsun, hala birtakım teknik analizlerin yapılması gerekiyordu. Bu analizlerin yapılmaması durumunda dava süreçlerinde zorluklar yaşanmakta, zaman zaman mahkeme kararlarıyla riskli alan iptalleri de gerçekleşmekte ve dolayısıyla bu kararı esas alarak hazırlanan nazım ve uygulama imar planları da dayanağını yitirmiş olmaktadır (Çılğın, 2023).

6306 sayılı kanunda bir diğer önemli değişiklik 2019 yılının Temmuz ayında gerçekleşmiştir. Bu düzenlemeyle “Uygulamaların Resen Yapılması” başlıklı bir madde eklenmiş ve buna göre oluşturulan Kentsel Dönüşüm Başkanlığı (KDB)’nin yapılarda ikamet edenlerden onay almadan gerekirse kolluk deteğiyle riskli bina tespiti yapabilmesinin yolu açılmıştır. Buna göre, KDB’nin yapıyı “yıkılacak derecede riskli” olarak değerlendirmesinin ardından itiraz ya da dava süreçlerinin işletilmemesi ya da bu süreçlerden netice alınamaması durumunda KDB yapının tahliye edilmesi için süre vermektedir. Tanınan bu süre içerisinde yapının tahliye edilmemesi durumunda kolluk eşliğinde yapı tahliye edilmekte ve hak sahibi olunan parsel tapuda Hazine adına tescil edilmektedir. Ardından Hazine adına alınan inşaat ruhsatı ve sonrasında yine Hazine adına tesis edilen iskân alma süreçleri işletilmektedir. Bu süreçte hak sahiplerine ait yapının ve parselin dönüşümden önceki bedeli belirlenmekte, yeni projeden hak sahiplerinin payına düşen kısmın bedeli hesaplanmakta ve borçlanmanın gerekli olduğu hallerde bu borcun yeni yapının teslim edileceği ya da belirlenen başka bir tarihte ödenmesi istenmektedir. Burada kritik nokta ödeme imkanının olup olmaması durumudur. Borç ödeme imkanının bulunmaması durumunda, dönüşümden önceki taşınmaz için hesaplanan bedel hak sahibine ödenmekte, aradaki fark ödenmediği için alınamayan daire ise KDB’ye devredilmekte ve neticede hak sahipliği ortadan kalkmaktadır. Başka bir ifadeyle, aradaki farkın karşılanamaması durumunda evvelden hak sahibi olunan parselde ikamet etmek söz konusu olmamaktadır (Çılğın, 2023).

Şubat depremlerinin ardından 7 Kasım 2023 tarihinde 6306 sayılı yasadaki yapılan son değişikle birlikte “rezerv yapı alanı”nın tanımı başta olmak üzere, KDB’ye yetki devri, salt çoğunluk kararıyla tebliğ, tahliye, yıkım usul ve süreleri vb. konulara ilişkin çok sayıda önemli düzenleme gerçekleşmiştir. Geniş kapsamlı bu düzenlemeleri üç önemli başlık altında toplamak mümkündür. İlki, kentsel dönüşüm sürecinin bu tarihten itibaren yeni bir kurum tarafından yönetilecek olmasıdır. Daha önce TOKİ-Büyükşehir Belediyeleri ve TOKİ-ÇŞB eliyle yönetilen süreçler, artık yeni kurulan KDB tarafından, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİB / eski Şehircilik Bakanlığı) iş birliğiyile yürütülecektir. İkincisi, değişiklikten evvel yeni kurulacak yerleşimler için belirlenen (boş) alanları ifade eden “rezerv alan” kavramı-

nın, yeni düzenlemeyle mevcut yapılaşmış alanları da kapsayacak olmasıdır. Başka bir deyişle, afet riski çerçevesinde dönüştürülecek alanlar olağanüstü uygulamaların yapılabileceği rezerv alanlar olarak ilan edilebilecektir. Üçüncüsü, rezerv alanlarda yapılacak planlama yetkilerinin ÇŞİB'ye verilmesi; yani yerel yönetimlerin sürecin dışında tutulmasıdır. Diğer taraftan son düzenlemeyle taşınmazın yapılaşmaya esas arsa metrekaresinin %30'unun mülkiyetinin devrine muvafakat edilmesi veya aynı miktarın değerinin KDB'ye verilmesi koşuluyla taşınmazın rezerv yapı alanı olarak belirlenmesi talebinde bulunulabilmektedir. Böylece KDB'nin, ülke genelinde yüksek miktarda gelir ve mülk sahibi olabilmesinin önü açılmaktadır.

Sonuç olarak 6306 sayılı kanunda yapılan son düzenlemelerle birlikte sermaye sınıfına ve inşaat tekellerine transfer edilebilecek üzerinde yapı olan ve olmayan alanlar, kamuya ait taşınmazlar ve hazine arazileri genişletilmiştir. KDB'ye sınırsız özel yetkiler verilirken, yerel yönetimlerin yetkileri tamamen ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle yurttaşlarının barınma haklarının engellenmesinin, mülklerine el konulmasının ve yoksul emekçilerin yeniden borçlandırılmasının önü daha da açılmıştır. Şubat depremleri sonrasında 6306 sayılı kanunda gerçekleşen ve tartışılmaya muhtaç pek çok önemli düzenleme söz konusudur. Ancak bu çalışmanın sınırları kapsamında bir sonraki bölümde yasal düzenlemeler aracılığıyla toprak gaspı, rezerv alan ve riskli alan uygulamaları üzerinden mülksüzleştirme sürecinin nasıl işlediği tartışılacaktır.

6 Şubat Sonrası Mülksüzleştirerek Birikimin Yasal Araçları: Acele Kamulaştırma, Riskli Alan ve Rezerv Alan İlanları

6 Şubat depremlerinden sonra deprem bölgesinde mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecine etki eden araçlar olarak ele alınan 2'si Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 1'i Cumhurbaşkanı Kararı olmak üzere toplamda 5 yasal düzenleme gerçekleşmiştir. Tablo 1'de bu araçlar kronolojik olarak özetlenmiştir. Bunlar arasında 7542 no'lu kanun 126 no'lu kararnamenin yasallaşmış hali olup; 136 no'lu kararnamenin süreç üzerindeki temel etkisi yetki devrine ilişkindir.

Afet sonrası yeniden imar süreçlerinde gerçekleştirilen mülksüzleştirmenin en yaygın biçimlerinden biri toprak gaspıdır. 6 Şubat depremlerinin ardından mülksüzleştirme yolundaki ilk adım da toprak gaspıyla atılmıştır.

6 Şubat depremlerinden iki gün sonra üç ay süreyle OHAL ilan edilmiş ve bu süreçte yerleşme ve yapılaşmaya ilişkin iki kritik yasal düzenleme gerçekleşmiştir. Bunlar 126 no'lu "Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" ve bu kararnamenin yasallaşmış hali olan 7542 sayılı kanundur.

24 Şubat 2023 tarihli 32114 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 126 no'lu Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle deprem nedeniyle OHAL ilan edilen kentlerde yerleşmeye ve yapılaşmaya yönelik **çeşitli düzenlemeler yapılmıştır**. Bu kararnameye dayanarak şehir hastanesi kurmak amacıyla, hastane inşası için yakında alternatif kamu arazisi olmasına karşın, Hatay'ın Antakya ilçesine bağlı **Gülderen** mahallesinde mahalle sakinlerinin özel mülklerini kapsayan 61 parselin acele kamulaştırılmasına **yönelik bir karar çıkarılmıştır**. Benzer şekilde bu kararna-

Tablo 1**6 Şubat Depremleri Sonrası Mülksüzleştirme Sürecine Etki Eden Yasal Araçlar**

Tarih	Yasa/Kararname	Sürece Etki Eden Düzenleme(ler)
24 Şubat 2023	126 no'lu Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	Gülderen ve Dikmece mahallelerinde acele kamulaştırma kararlarının alınması
12 Mart 2023	136 no'lu OHAL Kapsamında Sanayi İşyerlerine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	<ul style="list-style-type: none"> – Sanayi alanı olabilecek yerlerin tespitinin ÇŞİB ile STB'ye devredilmesi. – Tarım alanı, orman ve mera vasfı taşıyan alanların “vasıf değişikliği”nin üç gün içinde yapılabilmesi. – STB'ye bu alanlarda özel mülkiyete tâbi ya da kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan tüm taşınmazlara ilişkin acele kamulaştırma yetkisi verilmesi.
5 Nisan 2023	7033 no'lu Cumhurbaşkanı Kararı	Antakya'nın tarihi merkezini kapsayan 307 hektarlık alanın riskli alan ilan edilmesi
10 Nisan 2023	7452 no'lu Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Kabul Edilmesine Dair Kanun	126 no'lu kararnamenin kanuna dönüşmesi
9 Kasım 2023	7471 no'lu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	<ul style="list-style-type: none"> – Bir yerin rezerv alanı olabilmesi için üzerinde yapı olmaması ve meskun mahal dışında yer alması şartının kaldırılması – Yasaya dayanarak Hatay'ın Antakya ve Defne ilçelerinde 207 hektarlık alanın rezerv alan ilan edilmesi

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

meye dayanarak Antakya'ya bağlı Dikmece mahallesinde TOKİ'nin özel şirkete verdiği ihale kapsamında yapılacak deprem konutları için birinci sınıf tarım arazilerinin, zeytinlik ve mera alanların bulunduğu araziler de acele kamulaştırılmıştır (bkz. Resmî Gazete, 24 Şubat 2023).

126 sayılı kararname deprem bölgesinde yeniden imar sürecini inşaat sermayesi lehine konut hakkıyla ilgili ciddi muğlaklıklarla, risklerle ve emrivakilerle dolu bir süreç haline getirmiştir (Uğur ve Can, 2024). Depremin ardından ilan edilen OHAL ile deprem bölgesinde yeni yerleşim yerlerinin belirlenmesi, enkaz ve moloz kaldırma ile inşaat çalışmaları gibi hayati konuların tamamı ÇŞİB'ye bağlanmış; 126 sayılı kararname ile de bunun yasal zemini oluşturulmuştur. Deprem bölgesinde yaşayan halk, meslek odaları, yerel yönetimler ve mimarlık-mühendislik uygulamaları sürecin dışında bırakılmıştır. Deprem bölgesindeki tüm illeri kapsayacak şekilde ormanların ve meraların herhangi bir engele takılmadan doğrudan yapılaşmaya açılabilmeleri sağlanmıştır (Özdemir, 2023). Bu bağlamda 126 sayılı kararnamenin, başta inşaat olmak üzere onunla organik ilişki halindeki diğer sermaye grupları için depremin “yeniden inşa” adı altında birikim sürecinde bir fırsata dönüşmesini sağlayan yasal dayanak-

lardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Kent dokusu içerisinde yer alan müştereklerin kentsel dönüşüm veya yeniden imar adı altında taşınmazların imarı ile ilgili birtakım istisnalar ya da muafiyetler yaratılarak inşaat sermayesine kaynak olarak sunulması da bir mülksüzleştirme yoluyla birikim yöntemidir.

Diğer taraftan 12 Mart 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan “OHAL Kapsamında Sanayi İşyerlerine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile deprem bölgesinde “sanayicilerin afet zararlarının giderilmesi” adı altında, açıkça sermayenin çıkarlarını korumaya yönelik önlemler alınmıştır. Yapılan düzenlemeyle sanayi alanı olarak ilan edilecek yerlerin tespiti, ÇŞİB ile STB olmak üzere iki bakanlığın yetkisine bırakılmıştır. Dahası tarım alanı, orman ve mera vasfı taşıyan alanların “vasıf değişikliği”nin yani sanayi bölgesi inşasına açılması için üç gün gibi oldukça kısa bir süre tanımlanmıştır. Ayrıca STB’ye bu alanlarda özel mülkiyete tâbi ya da kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan tüm taşınmazların Hazine adına tescili için acele kamulaştırma yetkisi verilmiştir (Özgür, 2023, s. 25). Dolayısıyla bu kararnameyle deprem bölgesinde halka ait tarlaların, arsaların ve arazilerin sermayenin ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda müsadere edilmesinin önü açılmıştır.

Şubat depremlerinden sonra yürürlüğe giren kritik yasal düzenlemelerden bir diğeri 10 Nisan 2023 tarihli 32159 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 7452 sayılı kanundur. Bu kanun OHAL dönemi için hazırlanmış ve sadece OHAL döneminde geçerli olabilecek 126 no’lu kararnameyle tanımlanan işleri olağan dönem koşullarında yapmak üzere yürürlüğe girmiştir. Bir başka ifadeyle 7452 sayılı kanun 126 no’lu kararnamenin yasalaşmış halidir. Oysa olası bir afet durumunda yapılaşma, yerleşme ve yapılacak yardımlar için tanımlanmış, hatta devletin kalıcı konut yapmasını mümkün kılan ve 1959 yılından bu yana yürürlükte olan 7269 sayılı yasa mevcuttur. Şubat depremlerinden önce yaşanan afetlerden sonra yürütülen iş(lem)lerin hemen hemen tamamı 7269 sayılı yasaya göre gerçekleşmekteydi. Afet sonrasında yapılacak işler bu yasa bünyesinde olağan hukuka göre tarif edilmişken, 6 Şubat depremlerinden sonra yürürlüğe giren 7452 sayılı yasayla yetkili kamu idarelerinin faaliyetlerine yönelik kamuoyu denetimini sınırlayan hatta ortadan kaldıran olağan üstü bir süreç tasarlanmıştır. Bu kanunla bakanlık mevcut kentsel alanlarda ve kesin iskân alanlarında imar planları onaylanmadan, zemin ve jeolojik etüt raporlarına dayanarak hazırlanan vaziyet planlarıyla inşaat yapacağını beyan etmektedir. Bu kanunla ayrıca bakanlığa uygun görmesi halinde mülkiyet ve imar haklarını trampa ve takas işlemine konu edebilme ve bu hakları başka bir alana aktarabilme yetkisi sunulmaktadır. Bir başka ifadeyle 6306 sayılı kanunla bakanlık deprem bölgesinde sahip olduğu yetkilerin bir kısmını ve hatta bu kanunda yer almayan bazı yetkileri de rezerv yapı, riskli alan gibi kavramlara ihtiyaç duymaksızın yalnızca 7452 sayılı kanunu uygulayarak kullanabilir durumdadır (Çılğın, 2024).

Deprem sonrası mülksüzleştirme yolunda atılan ikinci adım 5 Nisan 2023 tarihli 32154 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 7033 sayılı kararname aracılığıyla gerçekleşen riskli alan ilanıdır (Bkz. 5 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete). 7033 sayılı kararname ile Hatay ilinin Antakya ilçesinin tarihi merkezini kapsayan 307 hektarlık alan riskli ilan edilerek inşaat ve ilişkili

sermayenin kullanımına açılmıştır. Riskli alan ilan edilen bu bölgenin bir “kültür alanı” olarak yeniden inşa edileceği ifade edilse de yakın geçmişteki uygulamalar Antakya merkezinin de bir ‘turizm destinasyonu’ olarak görüldüğüne dair endişeleri güçlendirmektedir. Bu noktada Özgür (2023, s.25) Antakya’da neyin, kim tarafından ve ne şekilde inşa edileceğine ilişkin hala hiçbir resmî açıklamanın olmamasına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Antakya’nın yeniden inşası, kamuoyunun ve en önemlisi Antakyalıların dikkatinden kaçırılmaktadır. Diğer taraftan, kentin yüzde yetmişine yakınının tamamen yıkılmasına karşılık neden sadece belli bir bölgenin riskli alan olarak belirlendiği de bilinmemektedir. Alkan (2024) riskli ve sit alanı ilan edilen Dağ Mahallesi’ndeki evlerin gecekondu şeklinde ve çoğunlukla tek katlı olması nedeniyle burada çok büyük bir yıkımın yaşanmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki sağlam evlerin de yıkılarak yerlerine villaların yapılacak olması aynı zamanda bir soylulaştırma projesidir. Zira yoksul işçilerin yaşadığı Dağ Mahallesi’nde mahalle sakinlerinin bu villaları alabilecek maddi gücü yoktur.

Mülksüzleştirme hamlelerinden üçüncüsü ise 9 Kasım 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan ve kentsel dönüşüme yönelik düzenlemeler içeren 6306 Sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” dur. Bu kanuna dayanarak KDB 14 Kasım tarihli kararla Hatay’ın Antakya ve Defne ilçelerinde 207 hektar büyüklüğündeki bölgeyi içeren sekiz mahalleyi rezerv yapı alanı ilan etmiştir. Yasadaki son düzenlemeyle birlikte yürütmenin gerekli gördüğü bütün alanların rezerv yapı alanı ilan edilebilmesinin; bu alanların da “kentsel dönüşüm” adına boşaltılarak yerlerine yeni yapıların kurulabilmesinin önü açılmıştır. Bu yasanın ilk uygulandığı yerler Antakya, Defne ve Samandağ olmuş ve ilk kez bir yerleşim alanı rezerv alan ilan edilmiştir.

6306 sayılı kanunda yapılan son düzenlemeler inceliginde sürecin odak noktasında rezerv alan kapsamının genişletilmesinin yer aldığı görülmektedir. Rezerv alan tanımının genişletilmesi “yeni yerleşim yeri” ifadesinin kaldırılarak, mevcut yerleşim alanlarının da kapsama alınmasıyla sağlanmıştır. Bu düzenlemeyle bir yerin rezerv alan ilan edilebilmesi için ‘meskûn mahal dışında yer alması ve üzerinde yapı olmaması’ şartı ortadan kalkmıştır. Böylelikle hâlihazırda yerleşim alanı olan meskûn mahallelerin de rezerv yapı alanı olarak belirlenebilmesinin önü açılarak “kentsel dönüşüm” ün kapsamı kentin geneline uygulanabilecek düzeyde genişletilmiştir. Ayrıca yeni düzenlemeyle afet riski altında olmayan alanların da yeni rezerv alan kapsamına dahil edilmeleri mümkün hale gelmiştir (TMMOB, 2023). Bir başka deyişle, sağlam olup olmadığına bakılmaksızın herhangi bir alanın rezerv yapı alanı olarak belirlenebilmesinin önü açılmıştır. Diğer taraftan rezerv yapı alanı tespiti için gözleme dayalı analizler dışında hemen hemen başka hiçbir analiz gerekmemektedir. Bu belirsizliklerden hareketle bir yerin rezerv yapı alanı olarak belirlenmesi oldukça kolaylaşmıştır. Dahası riskli alan ilanları Cumhurbaşkanı kararıyla gerçekleştirildiği için Resmî Gazete’den takip edilebilmekte, ancak rezerv yapı alanı kararı ÇŞİB’nin onayıyla gerçekleşmekte ve dolayısıyla Resmî Gazete’de ya-

yımlanmamaktadır. Bu nedenle rezerv yapı alanlarını kamuoyu tarafından takibi de oldukça güçleşmektedir (Çılğın, 2023).

Burada rezerv alan ile edilen bölgelerde yurttaşlara aynı bölge içerisinde konut verileceğine dair yasada herhangi bir düzenleme bulunmadığını da belirtmek gerekir (Cumhuriyet, 2024). Yasada zemin iyileştirme ve enkaz kaldırma çalışmalarını da kapsamak üzere tüm altyapı maliyetlerinin arsa payı oranında hak sahipleri arasında paylaşılacağı hükmü göz önüne alındığında yurttaşların ödeyemeyecekleri bir maliyetin altına sokulacakları açıktır.

Rezerv yapı alanı riskli yapılarda ya da riskli alanlarda yaşayanların, bu alanlarda tek-rar ikamet etmelerinin mümkün olmaması durumunda imar haklarının transfer edilebileceği, yerleştirilecekleri veya kaynak yaratmak üzere KDB'ye "yedek" yerleşim alanı olarak sunulan alanlardır. Burada kritik olan husus kavramın riskli yapılar ya da alanlar için tasarlanıyor ol-masıdır. Genel hatlarıyla 6306 sayılı yasanın yapmaya çalıştığını iddia ettiği şey afete yönelik risk azaltımını kentsel dönüşüm aracılığıyla gerçekleştirmektir. Ancak bugüne kadarki uygula-malar bu iddiayla çelişen pratiklerle doludur.

Diğer taraftan bu süreçte bakanlığın rezerv yapı alanı kararlarına öncelik vererek ha-reket ettiğini söylemek mümkündür. Meclis Araştırma Komisyonu'nun (2023) verilerine göre 6306 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 21 Mart 2023 tarihine kadar 59 ilde toplamda 279 adet riskli alan ilan edilmiş, 65 ilde toplamda 564 adet rezerv yapı alanı kararı alınmıştır (Meclis Araştırma Komisyonu, 2023, s.638). Toplamda riskli alan ilan edilen alanlar 13.508, rezerv yapı alanları ise 58.631 hektar büyüklüğe sahiptir.

Çılğın (2024) bakanlığın rezerv yapı alanı kararlarına ağırlık vermesini iki nedene da-yandırmaktadır. Birincisi, rezerv yapı alanı tespitinde hiçbir teknik veya bilimsel analize ihtiyaç duyulmaması ve bu alanların gözlemsel verilerle kararlaştırılabilir olmasıdır. Rezerv alanın tespitine yönelik hiçbir ayırt edici kriter bulunmadığından rezerv yapı alanı kararlarının huku-ka uygun olup olmadığının idare mahkemelerince denetimi de son derece güçleşmektedir. Bu engeli aşmak adına riskli alan ilan edilen yerler daha sonra rezerv alan ilan edilebilmektedir. Örneğin önce riskli alan ilan edilen Zeytinburnu'ndaki Nakliyeciler Sitesi'nde ve Kadıköy'deki Fikirtepe Mahallesi'nde mahalle sakinlerince açılan davalar sonucunda riskli alan kararları idare mahkemelerince iptal edildikten sonra bu alanlar bakanlık tarafından rezerv yapı alanı olarak kararlaştırılmıştır. İkincisi, rezerv yapı alanı kararlarının takip edilemiyor olmasıdır. Zira ÇŞİB'nin onayıyla alınan bu karar hiçbir yerde ilan edilmemektedir. Dolayısıyla imar planları hazırlanmadan bu alanların rezerv yapı alanı olarak kararlaştırıldığından haberdar olunamamaktadır.

Diğer taraftan Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerde şeffaflıktan uzak, belirsizliğin hâkim olduğu olağanüstü başka bir süreç işletilmektedir. Yapılacak inşaatların niteliği, maliye-ti, borç vadesi, hak sahipliği ölçütleri, yapılacak konut sayısı ve benzeri konularda çok sayıda kritik sorunun yanıtı henüz bulunmamaktadır. Bir yer rezerv yapı alanı olarak kararlaştırıldığı andan itibaren bu alandaki planlama, projelendirme vb. süreçlere ilişkin yetki ÇŞİB'ye devre-dilmektedir. Bakanlığın kararlaştırdığı rezerv yapı alanları kamuya duyurulmadığından, dep-

rem bölgesinde bazı kentlerde kent sakinlerinin talebi doğrultusunda ve yalnızca ilgili parsel için rezerv yapı alanı kararı olup olmadığı ancak bakanlığa resmi yazıyla başvurulduğunda öğrenilebilmektedir. Rezerv yapı ilanına yönelik itiraz için ise yalnızca iki günlük bir süre tanınmaktadır. Bu madde kapsamında yapıları yıkılan hak sahiplerinin adlarına kayıtlı taşınmazları Hazine'ye devredilmektedir. Ancak burada bu işlemin bir kamulaştırma olmadığını belirtmek gerekir. Yasa “rıza” üretilmeyen yerlerde idareye büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Deprem bölgesinde uygulanmasındaki ısrar da buradan kaynaklanmaktadır (Çılğın, 2024).

6306 sayılı yasa çoğunlukla afet riskine dair hiçbir etaplamayı gözetmeksizin artı değer yüksek olduğu yerlerde, yeni tasarlanan veya bitmemiş kentsel dönüşüm projelerini “rıza üretimi”ni dikkate almadan ve olabilecek en katı araçlarla tamamlamak üzere uygulanmaktadır. Bir başka ifadeyle, egemen sınıf ittifakının kentsel dönüşüm projelerine yönelik rızayı üretmediği durumlarda egemen sınıf çıkarlarını korumak için bir zor aygıtı olarak devreye sokulmaktadır. Dolayısıyla bu süreçler sermaye birikim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde olduğu kadar kentsel siyasaların önceliklerinin yeniden tanımlanmasında hegemonyayı inşa eden bir rol oynamaktadır.

Böylelikle egemenin sözü olarak kentsel kural yurttaşın iradesinden bağımsızlaşarak egemenin nesnesi olarak yurttaşı da yeniden üretmektedir. Hukukun yürütmenin sözü olarak karara dönüşmesi de ayı zamanda neoliberal dönemin şehircilik karar alma biçimini kentsel zamana ve mekâna el koyma pratiğine dönüştürmektedir. Bu nedenle kentin yönetimi ile servetin el değiştirme ve sermaye birikim süreçlerinin yönetimi arasında dolaysız bir ilişki vardır. Kentsel alanda yaşayanların haklarının güvensiz kılınmasıyla da bu ilişki mümkün hale gelmektedir (Özlür, 2023, s.34).

Şubat depremleri sonrasında hazırlanan imar planları da sorunun bir başka boyutuna ışık tutmaktadır. Zira bu planların iki temel karakteristiği öne çıkmaktadır. Birincisi, planlama sürecinin yerel halkın, kent sakinlerinin katılımına kapalı olmasıdır. İkincisi, deprem bölgesindeki yurttaşların eski yaşam alanlarının bir halkın hem maddi ve hem de manevi kültürünü yaşadığı, yaşattığı ve bu kültürü yeniden ürettiği mekanlar olarak görülmemesidir. “Afete dayanıklı” yaşam alanları inşa etmek bahanesiyle yukarıdan aşağıya dayatılan bu imar planları sermaye birikimini hızlandırma amacının yanında tarihsel, kültürel ve ekolojik yapıyı yerle bir edecek bir araç olarak kullanılmaktadır (Uğur ve Can, 2024). Oysa kentlerin planlanma süreçleri bütüncül bir meseledir ve tüm kent bileşenlerinin sürece katılımını gerektirir.

Bu yasal düzenlemeler kaçınılmaz olarak deprem sonrası imar ve yapılaşmaya ilişkin ciddi bir denetimsizliği ve keyfiliği beraberinde getirmektedir. Örneğin Çılğın'ın (2024) aktarımına göre Antakya ve Defne'de rezerv yapı alanı olarak kararlaştırılan ve imar planları bulunmayan bir alanda kaç konutun toplam hangi maliyetle yapıldığı gibi temel ihale bilgileri yer almaksızın inşaat faaliyetleri sürdürülmektedir. Türkiye'de afetin ne yazık ki sadece deprem riskine indirgenerek kentsel dönüşümü önceleyen bir anlayışla işletilen süreç şeffaflıktan ve kent paydaşlarını kapsamaktan oldukça uzaktır. Şubat depremlerinin üzerinden yaklaşık iki

yıl geçmesine karşın hem yıkılan ve hem de risk altındaki alanların imar ve iskân planları hala büyük ölçüde gizlilik altında yürütülmektedir.

Dolayısıyla siyasal iktidarın depremi, inşaat sermayesini yeniden canlandırmanın ve kentleri kendi politik ve ekonomik ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yeniden inşa etmenin bir fırsatı olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Tüm bu uygulamalar kentsel alandaki süreçleri uygulanan ekonomi politikaları ve sermaye ilişkilerinden yani sınıfsal süreçlerden bağımsız ele almanın mümkün olmadığını da yeniden hatırlatmaktadır.

Sonuç Yerine

Günümüzde küreselleşen sermayenin kentsel mekân üzerinden işleyen birikim stratejisinde kentsel dönüşümün önemli bir araç olduğu ve kentsel alanların hegemonik bir ittifakla kârlı bir birikim alanına dönüştürüldüğü yadsınamaz bir gerçektir.

Deprem coğrafyasında yaşanan süreç kapitalizmin tarihsel dinamiğinin coğrafi bağlamlarda nasıl dışa vurulduğunu daha net bir biçimde göstermektedir. Mevcut uygulamalar doğrultusunda sürecin sermayenin mekânı sömürgeleştirme eğilimiyle işle(til)diği görülmektedir. Başka bir deyişle süreç demokratik bir kentçilik pratiğinden ziyade hegemonik ittifakla uygulanan bir sermaye stratejisi olarak işlemektedir. Bu süreç aslında birçok açıdan kapitalist sermaye yatırımının potansiyel nesnesi olan kentsel müştereklere ve bunların kullanımını elinde bulunduran emekçilerin yaşam alanlarına el koyma sürecidir. El koyma süreci kentsel kapitalizm odaklı işleyen ve sermaye-devlet ortaklığına dayalı mekân ekonomisinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Deprem sonrası gerçekleşen acele kamulaştırma, riskli alan ve rezerv alan ilanları bir alanın tarım arazisi, mera, sit alanı, rezerv alan, riskli alan gibi kurumsal ve yapısal bakımdan karşıtlık barındıran statülerin hukuki açıdan bir arada mümkün kılınmasına neden olan ikili hukuk rejimini yeniden görünür kılmıştır. Özlüer'in (2023) vurgusuyla "bu rejim kimi zaman devletin ve toplumun kentsel müşterekleri temellük etmeye yönelik ortak rızası ile kimi zaman da neoliberal dönemde olduğu gibi farklı çıkar gruplarının kentsel müştereklere ilişkin çatışmasını biçimlendiren yasaların uygulanmasına dair yaşadığı hukuki çelişki temelinde biçimlenmektedir". Dolayısıyla kentsel alanda mülkiyet dönüşümünün yalnızca mekânın kullanım kararlarının ideolojik biçimine göre değil, sermaye- devlet ittifakına ve bunların iç içeliğine, sınıfların rıza ve toplumsala müdahale biçimlerine ve sonuçlarına bakılarak anlaşılması gerekir.

Acele kamulaştırma, riskli alan ve rezerv alan ilanları gibi yasal araçlar üzerinden deprem bölgesinde gerçekleşen mülksüzleştirme süreci bir yandan sermaye birikimine yeni kanallar açılırken diğer taraftan kent sakinlerinin sosyal ağlarına, kolektif hafızalarına, doğal, kültürel ve ekolojik değerlerine el konulmaktadır. Dahası afet sonrası "yeniden imar" süreçleri pek çok durumda borçlanmayı zorunlu hale getirerek bu kesimlerin yoksullaşmalarına ve var olan eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda deprem bölgelerinde yaşayan toplumsal grupların bir bütün olarak kent hakkı açıkça ihlal edilmektedir. Harvey'in

vurguladığı gibi konut hakkı olmadan, yani kentte ikamet olmadan kent hakkının talebi mümkün değildir. Bu bağlamda konut sorunu teknik bir sorun değil, sınıfsal bir sorundur. Dolayısıyla ikamet de bu anlamda politiktir ve küresel kapitalizmin yeniden üretildiği mekân olarak kentte kimlerin var olacağını belirlemektedir.

“Afet” sonrası mülksüzleştirilmenin ve servet transferinin Türkiye’ye özgü bir fenomen olmadığını belirtmek gerekir. Dünyanın her yerinde ve pek tabii Türkiye’de kapitalizmin aynı kuralları geçerlidir. Kapitalist üretim biçimi var olduğu her yerde her şeyden evvel sermayenin çıkarlarını gözetin, tesis eden ve kollayan düzenini zamanın koşullarına göre yeniden dizayn etmektedir. 6 Şubat depremleri sonrası bir tür neoliberal hegemonya inşa etme çabası olarak adlandırılabilir süreçte yasalar bir zor aygıtı olarak rol oynamıştır. Bu süreçte bir yandan kentsel mekânı sadece değişim değeri ve rant üzerinden ele alan sermaye ve kapitalist devlet kapitalizmin soyut mekanını bu yolla yeniden inşa etmeye çalışırken diğer yandan neoliberal kentsel hegemonyaya karşı bazı toplumsal kesimlerin örgütlü mücadelesi de yükselmektedir.

Deprem bölgesinde ortaya çıkan çitleme karşıtı hareketler ve özellikle yerelden örgütlenen dayanışma pratikleri bu tür örgütlenmelerin neoliberal kentsel distopyalarda nasıl bir rol oynayabileceğine dair önemli bir deneyim sunmaktadır. Dikmece halkının acele kamulaştırma kararıyla hem tarım arazilerine el konulmasına karşı ve hem de kültürel kimliklerini yeniden üretmek için mekânsal aidiyete, yaşam tarzını savunmaya dayalı sürdürdükleri Dikmece direnişi yürütmeyi durdurma kararıyla ilk kazanımını elde etmiştir. Diğer taraftan Kolektif Koordinasyon (Karaçay Dayanışması), Çiğdede Mahallesi Koordinasyonu, Dostlar Dayanışması İnsiyatifi, Geri Döneceğiz Platformu, Mavi Kuş Dayanışması, Suveydiye Kadın Dayanışması, Yeniden Samandağ, Adıyaman Sivil Toplum Dayanışma Grubu, Deprem Dayanışma Derneği ve Hatay Ekoloji Platformu gibi oluşumlar aracılığıyla birçok farklı alanda toplumsal ihtiyaçların giderilmesine ve kentlerin yeniden inşa süreçlerine dair çok kıymetli dayanışma pratikleri sergilenmiştir. Bu dayanışma pratikleri, egemen sınıfın çıkarlarını önceleyen bir yaklaşımla üretilen mekanlarda doğa olayları sonrasında gerçekleşen yıkımın yalnızca fiziksel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel bir boyutu olduğunu kolektif bir çabayla ayakta kalma, yeniden yapılanma ve umudu yeşertme süreçlerini gözler önüne sermiştir.

Nihayetinde kendine için çelişkiler ve eşitsiz ilişkiler barındıran ve bunlarla kendini yeniden üreten kapitalizmin hiçbir somut biçiminde adalete ve fırsat eşitliğine dayanan, yaşamı merkeze alan, yalnızca bugünün değil gelecek nesillerin yaşam hakkını ve ekolojik dengeyi gözetin bir anlayışın egemen olabilmesi mümkün değildir. Bu gerçeklikten hareketle, doğa olaylarının afete dönüşmemesini odağına alan yeni bir toplumsallığın inşasında müştereklere, kent hakkına, kollektif hafızaya, ekolojik sisteme yönelik hegemonik ittifakın temellüklerine karşı müşterekleri savunmak; kentin ve konutun değişim değeri karşısında kullanım değeri mücadelesini öne çıkarmak; kent sakinlerinin taleplerini, ihtiyaçlarını merkeze alan kolektif bilincin ve dayanışma pratiklerinin güçlendirilmesi kritik önemdedir.

Kaynakça

- Alkan, E. (2024). Danıştay Antakya için ‘riskli alan’ ilanının iptalini istedi. <https://yesilgazete.org/danistay-antakyada-riskli-alanin-iptalini-istedi/>. Erişim Tarihi: 20.10.2024.
- Balaban, O. (2008). İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi. *Birikim*, 270, 19-26.
- Çılğın, K. (2023). Afet Dirençliliği mi, Kentsel Dönüşüm mü, Mülksüzleştirme mi? 6306 Sayılı Kanunun Yeni Değişikliklerle Artan Çelişkileri. <https://bi-ozet.com/2023/12/20/ayin-yorumu-kumru-cilgin-afet-direncliligi-mi-kentsel-donusum-mu-mulksuzlestirme-mi-6306-sayili-kanunun-yeni-degisikliklerle-artan-celiskileri/>. Erişim Tarihi: 19.02.2024.
- Çılğın, C. (2023). Yeni Başlayanlar İçin “Kentsel Dönüşüm Yasası”: Deprem Riski Mi? İmar Rantı Mı? <https://www.nehna.org/post/yeni-baslayanlar-icin-kentsel-donusum-yasasi-deprem-riski-mi-i-mar-ranti-mi>. Erişim Tarihi: 14.08.2024.
- Çılğın, C. (2024). Deprem Bölgesinde Rezerv Yapı alanları: Yeni Bir İmar Rejimine Doğru. <https://birartibir.org/yeni-bir-imar-rejimine-dogru/>. Erişim Tarihi: 20.09.2024.
- Cochrane, L. (2016). Land Grabbing, David M. Kaplan ve Paul B. Thompson (Ed.), Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics Netherlands: Springer,1-5.
- Cumhuriyet (2024). Rezerv alan tedirginliğinin arttığı Hatay’da yurttaşlar Cumhuriyet’e konuştu: “Mülksüzleştirme projesi”. https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/rezerv-alan-tedirginliginin-arttigi-hatayda-yurttaslar-cumhuriyete-2215687#google_vignette. Erişim Tarihi: 18.08.2024.
- De Angelis, M. (2014). Marx ve İkel Birikim: Kapitalist ‘Çitlemenin’ Sürekli Karakteri. Ö Göztepe (Ed.), *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı* içinde (89-114.ss). (Çev. Y Akmeraner), Ankara: Notabene Yayınları.
- Feldman, S. ve Geisler, C. (2012). Land Expropriation and Displacement in Bangladesh. *Journal of Peasant Studies*, 39(3- 4), 971-993.
- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: the Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografiska Annaler Series B: Human Geography*, 71 (1), 3-17.
- Harvey, D. (2003). *Yeni Emperyalizm*. (Çev. H. Güldü). İstanbul: Everest.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekanları*. (Çev. Z. Gambetti). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnan, R.B. (2021). *Kent Hukukunun Ekonomi Politikası: Türkiye Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı. Ankara.
- Kelly, A.B. (2011). Conservation Practice as Primitive Accumulation. *Journal of Peasant Studies*, 38(4), 683- 701.
- Keskinok, Ç. (2006). *Kentleşme Siyasetleri*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Marx, K. (2015). *Kapital 1. Cilt*. (Çev. M Selik ve N Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2018). *Grundrisse: Ekonomi Politikinin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Meclis Araştırma Komisyonu (2023). *Kabramanmaraş Merkezli Depremlerin Sonuçlarının Tüm Yönleriyle Araştırılması, Depreme Dirençli Yapı Stokunun Oluşturulması ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliğinin Artırılması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y6/T10/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/165734cc-0d4f-4030-863d-b278567c0a55.pdf>. Erişim Tarihi: 10.09.2024.

- Milliyet Gazetesi (2012). “Kentsel Dönüşüm Varlıklı Sınıfın Merkeze Dönme İsteğidir”. David Harvey (Röportaj). <http://ekonomi.milliyet.com.tr/-kentsel-donusum-varlikli-sinifin-merkeze-donme-istegidir-/ekonomi/ekonomidetay/13.06.2012/1553024/default.htm>. Erişim Tarihi: 02.05.2024.
- Olağanüstü Hal Kapsamında ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2023). T.C. Resmî Gazete, (32114, 24 Şubat 2023).
- Özdemir, A. (2023). 6 Şubat Depremi- Deprem Sonrası Yeniden İnşa Faaliyetleri. *1+1 Express*. <https://birartibir.org/ekolojik-yikim-mulksuzlestirme-insansizlastirma/>. Erişim Tarihi: 18.08.2024.
- Özgür, B. (2023). Deprem ve Mülksüzleştirme Politikaları. *Saba*, 11, 23-31.
- Özlüer, F. (2012). Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve Uygulama Sorunları. *Mimarlık Dergisi*, 366, 17-19.
- Özlüer, F. (2023). Deprem ve İkili Hukuk. *Mimar.İst Dergisi*, 2, 33-37.
- Özlüer, İ. Ö. (2018). Riskli Alan Kararları ve Acele Kamulaştırma Uygulaması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67(3), 635-655.
- Penpecioglu, M. (2011). Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, *Birikim*, 270, 63-73.
- Perelman, M. (2014). Kapitalizmin İcadı: Klasik Politik Ekonomi ve İlkel Birikimin Gizli Tarihi. Ö Göztepe (Ed.), *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı* içinde (115-150. ss). (Çev. Y Akmeraner), Ankara: Notabene Yayınları.
- TMMOB (2023). “Mülksüzleştirme” Yasası Yürürlükte. *İstanbul Bülten*, 181, 8.
- Uğur, M. ve Can, B. (2024). Afet Sonrası Mülksüzleştirme, Asimilasyon ve Dikmece Direnişi. <https://ehlendergisi.com/index.php/2024/04/01/afet-sonrasi-mulksuzlestirme-asimilasyon-ve-dikmece-direnisi/#>. Erişim Tarihi: 17.08.2024.

